

Det Anarkistiska Biblioteket



# Anarkismens moral

Peter Kropotkin

Peter Kropotkin  
Anarkismens moral  
1910

Ungsocialistiska partiets förlag

[sv.anarchistlibraries.net](http://sv.anarchistlibraries.net)

1910

# Innehåll

I. ....	3
II. ....	7
III. ....	11
IV. ....	14
V. ....	17
VI. ....	20
VII. ....	23
VIII. ....	26
IX. ....	30
X. ....	32

## I.

Den mänskliga tankens historia minner om pendelns svängningar, och dessa svängningar ha redan varat i århundraden. Efter en lång period av sömn kommer det ögonblick då man vaknar. Då frigör sig tanken från de band, som alla de maktägande - de regerande; de lagkunniga, prästerskapet - omsorgsfullt snärjt den i. Bojorna brytas. Tanken underkastar allt det man inpräntat den den strängaste kritik; den blottar tomheten i de religiösa, politiska, lagstiftande och samhällsskapade fördomar, i vars sköte den fört en överksam tillvaro. Den leder forskningen på förut okända vägar, ökar vårt vetande med oförutsedda upptäckter; den skapar nya vetenskaper.

Men tankens urgamla fiender - den härskande - den laglärde, prästen - resa sig strax efter nederlaget. De samla småningom sina splittrade krafter. De förnygra sin tro och sina lagböcker genom att anpassa dem efter enstaka nya behov. Och genom att draga fördel av detta karaktärens och tankens trälssinne som de själva utvecklats så starkt; genom att draga fördel av samhällets tillfälliga upplösningstillstånd; genom att draga nytta av den enes längtan efter vila, den andres traktan efter rikedom, den tredje brutna hopp - ja, framför allt de brutna förhoppningarna - giva de sig lugnt ifärd med sitt arbete och söka först och främst att bemäktiga sig ungdomen genom uppfostran.

Barnasinnets är mjukt. Det är så lätt att bringa det till underkastelse med hjälp av skrämelsen. Det är det, de göra. De göra det ängsligt och tala till det om helvetets pina; de omtala för det de fördömda själarnas lidande, en oförsonlig gudoms hämnd. Nästa ögonblick tala de till det om revolutionens favor; de använda revolutionens spöke för att göra barnet till en »vän av ordningen«. Prästen vänjer det vid tanken på lagen för att lättare få det till att lyda det, som de kalla den gudomliga lagen. Och juristen skall tala till det om den gudomliga lagen för att bättre få det till att lyda lagbokens bestämmelser. Det kommande släktets tankar antaga så dessa religiösa former, dessa på samma gång överhetsdyrkande som trälpräglade vanor - embetsmakt och trälväsen gå alltid hand i hand, de få denna vana att underkasta sig, som vi allt för väl känna hos våra samtida.

Under denna sömnens period diskuterar man sällan de moraliska frågorna. De religiösa ceremonierna, det juridiska hyckleriet intar platsen. Man kritiserar icke, man låter leda sig av vana, av likgiltighet. Man låter sig icke hänföras varken för eller mot den uppställda moralen. Man gör, vad man kan för att till det yttre rätta sina handlingar efter det man föregiver sig bekänna. Och samhäl-

lets nivå sjunker mer och mer. Man hamnar i de sedliga tillstånd som härskade i den romerska kejsartiden och under Ludvig den XIV och XV i Frankrike.

Allt vad som fanns av gott, stort, ädelt och fritt hos människan förslöades tid efter annan, rostade bort som en kniv, som icke varit i bruk. Löggen blir en ny dygd, det simpla en plikt. Att rikta sig själv, att njuta ögonblicket, att öda sitt förstånd, sin entusiasm, sin kraft, likgiltigt hur, blir en lösen för de välbärgade klasserna, likaväl som för största delen av de fattiga, vars mål är att synas höra till medelklassen. Så blir ruttenheten bland de styrande - domaren, prästen och de mer eller mindre välsituerade - så upprörande, att pendeln börjar en ny svängning.

Ungdomen frigör sig steg för steg. Den kastar fördomarna överbord, kritiken kommer åter fram. Tanken vaknar; först hos några enskilda. Men omärkligt griper väckelsen den stora massan. Resningen kommer. Revolutionen väljer fram.

Och varje gång kommer frågan om moralen på tal. - »Varför skall jag följa denna hycklande morals regler?« är det spørsmål, den gör sig, som frigjort sig från den religiösa fruktan. - »Varför skulle någon som hälst morallära vara nödvändig?« Man söker att förstå denna moralkänsla som man möter vid varje steg, utan att ännu ha fått någon förklaring på den, och som man aldrig kan giva någon förklaring på, så länge man tror att det är en säregenskap hos det mänskliga väsendet, så länge man icke vill gå ned till djuren, till växterna för att förstå den. Man söker emellertid att förklara den med den för tillfället rådande vetenskapen. Och - behöver jag säga det? - ju mera man gräver unadn grundvalen för den bestående moralen, eller rättare det hyckleri, som träder i dess ställe, desto mer höjes genomsnittsmoralen i samhället. Det är i synnhet under dessa perioder då man kritiserar den och förkastar den, som den moraliska känslan gör de hastigaste framstegen, det är då den växer, höjes och renas.

Man har sett det i det adertone århundradet. Ända från 1723 gjorde Mandeville (en anonym författare som växte förargelse i England med sin »Liknelse om bien« och de förklaringar han bifogade) ett direkt angrepp på det sociala hyckleri, som är känt under namn av moral. Han visade, huru de så kallade moraliska bruken icke voro något annat än en hyckleriets mask; huru de lidelser, som man tror sig bli herre över med gällande morallagar, tvärtom ta sig så mycket värre uttryck på grund av alla de inskränkningar dessa lagar göra i friheten. Liksom senare Fourier, krävde han full frihet för lidelserna, utan vilket de sjunka ned till att bliva lika många laster. Och genom att ligga under för sin tids brist på kännedom om djurliet, det vill säga, genom att glömma djurens

som någon annan är utsatt för - så gör uppror mot den orättfärdigheten eller lögnen. Gå till kamp! Kamp ger ett så mycket starkare liv, desto mera levande den kämpas. Och då skall du ha levat, och några timmar av detta liv skall vara dig mera värt än år av en tillvaro i dum overksamhet.

Kämpa för, att detta rika och överströmmande liv kan bli allas tillhörighet, och var förvissad om, att du inte i någon annan verksamhet finner något motsvarande. Det är allt, vad vetenskapen och moralen kan säga dig.

Det är din egen sak att välja.

moral, förklarar han ursprunget till människans moraliska uppfattning som ett utslag av, att föräldrar och ledande klasser hade till sin egen fördel framskapat densamma, och givit den företräde.

Man känner den kraftiga kritik av det sedliga tänkandet, som senare framfördes av de skottiska filosoferna och av encyklopedisterna<sup>(1)</sup>. Man känner anarkisterna av 1793, och man vet, hos vem man finner den högsta moraliska känslan hos de rättslärde, hos patrioterna eller jakobinerna, som alla besjunga det förpliktigande hos moralen och dess instiftande av det högsta väsendet, eller hos de ateistiska hebertisterna, som förnekade, liksom Guyau nyligen har gjort det, såväl det förpliktigande hos moralen som att den har något högre, ursprung.

\*

»Varför skulle jag vara moralisk?« Det är detta spørsmål som rationalisterna i tolfte århundradet, filosoferna i sextonde och filosoferna och de revolutionära i adertonde århundradet ständigt ha gjort sig. Senare kommer spørsmålet fram på nytt hos de engelska utilitarianerna (Bentham och Mill), hos de tyska materialisterna, som Büchner, hos grundläggare av anarkismens etik (vetenskapen om samhällets moral), Guyau, som olyckligtvis dog för ung. Det är slutligen samma spørsmål som de unga franska anarkisterna nu ställa sig.

Ja, varför?

Det är nu trettio år sedan detta spørsmål intensivt sysselsatte den ryska ungdomen. »Jag vill vara omoralisk« hade just en ung nihilist sagt till sin vän i det han till en bestämd handling hänförde de spørsmål som plågade honom. »Jag vill vara omoralisk, och varför skulle jag icke vara det?« »Därför att bibeln påbjuder det?«

Men bibeln är ingenting annat än en samling babyloniska och judiska berättelser, samlade på samma sätt som Homeros sånger, eller såsom man ännu samlar de baskiska sångerna, eller de mongoliska legenderna. Skall jag då vända tillbaka till de andliga tillstånd som härskar hos Österns halvbarbariska folkslag?

Skulle jag vara moralisk därför att Kant talar till mig om ett »kategoriskt imperativ«, en outgrundlig befallning, som kommer inifrån mig själv, och som befäller mig att vara moralisk? Men varför skulle detta »kategoriska imperativ« ha mera rätt över mina handlingar än detta andra imperativ som bjuder

---

<sup>(1)</sup> Encyklopedisterna, (uttalas angesikläpedisterna) var benämningen på utarbetarna av den, på 1700-talet (under Diderots och d'Alemberts ledning) utgivna stora franska encyklopedien, som väsentligen bidrog till franska revolutionen.

mig att dricka mig full. Ett ord, ingenting annat än ett ord, precis som *försyn* eller *öde*, uppfunnet för att dölja vår okunnighet.

Eller kanske jag skulle vara moralisk för att ära Bentham, som vill ha mig till att tro att jag vill känna mig lyckligare om jag dränker mig för att frälsa en förbifarende, som har fallit i vattnet, än om ajg ser på, att han drunknar.

Eller kanske vidare därför att min uppfostran är sådan?

Därför att min mor har lärt mig de sedebuden. Men då måste jag ju också knäböja framför en Kristus - eller madonnabild, erkänna kungen eller kejsaren, böja mig för domaren, som jag vet är en usling, endast därför att min mor - alla våra gemensamma mödrar - särdeles goda, men mycket okunniga, har lärt oss en hop dumheter.

Fördomar, som allt annat, som jag vill sträva, att frigöra mig från. Om det bjuder mig emot att vara omoralisk, vill jag tvinga mig att vara det, alldeles som ajg i min uppväxttid tvang mig till att icke vara rädd för mörkret, för kyrkogården, för spöken, och för de döda som man skrämt mig för. Jag vill göra det för att bryta sönder ett vapen, som prästklassen har använt sig av. Jag vill slutligen göra det om det än icke vore för annat så för att protestera mot det hyckleri, som man gör anspråk på att påtvinga oss i blott och bart ett ords namn, det ord, som man kallat *moral*.

Det är denna tankekedja, som den ryska ungdomen uppställde då den bröt mot den »gamla världen« fördomar och hissade nihilismens fana, eller snarare den anarkistiska filosofiens fana, nämligen: »Icke böja sig för någon auktoritet, hur ansedd den än måtte vara; icke godkänna någon lärosats, som strider mot förnuftet«.

Är det nödvändigt att tillfoga, att den nihilistiska ungdomen, efter att ha lämnat alla de moraliska förmaningar, som deras fäder givit dem, och utplånat hos sig varje moraliskt *system*, har utvecklat mitt ibland sig en kärna av sedliga *sedvanor*, som äro oändligt överlägsna allt det som deras fäder hade utövat under evangeliets, samvetets, det »kategoriska imperativets« eller det utilitariska »välförstådda intressets« förmynderskap.

Men innan vi svara på detta spørsmål: »Varför skall jag vara moralisk?« så låt oss först undersöka om frågan själv är riktigt formulerad. Låt oss i dess enskilda detaljer undersöka bevekelsegrunden till de mänskliga handlingarna.

som låter henne sova i ro och mak, medan hon väntar i hopp om, att allt skall förändras av sig själv.

Härmed äro vi äntligen vid slutet av vår utredning. Vi ha sagt, att det finns tider då moralbegreppen helt och hållet förändras. Man upptäcker, att det, som man betraktat som moraliskt, är den djupaste omoral. En annan gång finner man bara en moralregel, som skapats till fördel för en enskild samhällsklass. Man kastar den överbord under utropet: »Ned med moralen!» Man gör till plikt att handla omoraliskt.

Låt oss hälsa dessa tider välkomna. Det är de kritikövande avsnitten. Det är det säkraste tecken på, att det föregår ett stort tankearbete i samhället, att det utvecklas en högre moral.

Vad denna moral kommer att innebära, det ha vi sökt att förklara under det vi utgått från våra iakttagelser av människorna och djuren. Och vi ha sett den moral, som redan framskymtar i mängdens såväl som i tänkarnas föreställningar. Denna moral påtvingar ingenting. Den avstår fullständigt från att vilja omdana den enskilde efter ett abstrakt begrepp, lika väl som den avstår från att vilja lemlästa någon, varken genom religionen, lagen eller samhällsstyrelsen. Den låter den enskilde ha sin fulla och odelade frihet. Den vill bara vara ett blott och bart erkännande av de faktiska förhållandena, den vill bli en vetenskap.

Och denna vetenskap vill säga till människorna: Om du inte känner kraften i dig, om dina krafter nätt och jämt räcka till för ett tråkigt och enformigt liv utan starka yttringar, utan större glädje, men också utan stora lidanden, nå väl, håll dig då till den rena likställighetsprincipen. I de lika förhållandena skall du i det stora hela finna den största möjliga summa av lycka, som din medelmåttiga begävnings kan skänka dig.

Men om du i dig känner ungdomens hela kraft, om du vill leva, om du vill njuta det fulla överströmmande livet - d. v. s. känna den högsta njutningen, ett levande väsen kan åtrå - så var stark, var stor, var kraftfull i allt, vad du företar dig. Sprid liv omkring dig. Observera, att när du ljuger, är falsk och listig, så är detta att förnedra dig själv, att på förhand erkänna din egen svaghet, att handla som trälen i harem, som känner sig underlägsen sin herre. Gör det, om du så tycker, men då måste du på förhand veta, att människorna skola anse dig vara ynkelig, småskuren, svag och behandla dig därefter. De komma att behandla dig som ett väsen, som förtjänar medlidande - intet annat än medlidande. Förebrå icke människorna, när du själv på detta sätt ödslar bort din handlingskraft.

Var tvärtom stark! Och om du någon gång ser en orättfärdighet, och du förstår den - en orättfärdighet i livet, en osanning i vetenskapen, eller ett lidande,

utveckling, de nu ha nått. Fågelsläktet skulle ha gått tillbaka i utvecklingen i stället för framåt.

Och när Spencer förutser en tid, då den enskildes väl smälter samman med släktets väl, glömmen han en sak, nämligen den, att om dessa tvenne icke i alla tider varit ett och detsamma, skulle själva utvecklingen i djurlivet aldrig kunnat komma till stånd.

Vad som i alla tider har visat sig, det är, att det alltid såväl i djurvärlden som hos människosläktet, har varit en stor mängd väsen, som icke förstått, att den enskildes väl varit ensbetydande med släktets. De förstå inte, att när det att leva ett starkt liv var varje väsens mål, så fann var och en livets högsta fullhet i det innerligaste samkväm med andra, i den fullkomligaste sammansmältning med sin omgivning.

Men detta var bara brist på förstånd, brist på förståelse. I alla tider har det funnits trångsynta och dåraktiga människor. Men aldrig, inte på någon tidpunkt i historien, ja icke ens i geologien, har det kunnat påvisas, att den enskildes väl har stått i motsats till samhällets. Under alla tider ha de varit ensbetydande, och de, som bäst förstått detta, ha levt det rikaste livet.

Att skilja mellan kärleken till nästan och kärleken till sig själv är således i våra ögon förnuftsstridigt. Det är också därför, vi ingenting nämnt om de försök till förlikning, som, enligt vad utilitarianerna påstå, människorna alltid göra mellan sin egen kärlek och sin kärlek till nästan.

Vad som verkligen finns, det är, att vi under de nuvarande förhållandena, även om vi söka att leva i överensstämmelse med vårt likhetsbegrepp, känna oss kränkta vid varje steg. Hur enkel vår måltid och vår säng än är, så äro vi dock Rotschildar i jämförelse med miljoner människor, som inte ha tak över huvudet och som ofta sakna torra brödet. Hur litet vi än kunna hänge oss åt konstens och andens glädje, så äro vi dock Rotschildar vid sidan av de miljoner människor, som var afton komma hem förslöade av kroppsligt arbete, trötta och tunga, ur stånd att kunna njuta konst och vetenskap och som komma att dö, utan att någonsin ha känt den stora glädje konst och vetenskap kunna skänka.

Vi känna, att vi inte helt ha genomfört likhetstanken. Men vi vilja inte kompromissa med dessa förhållanden. Vi göra uppror mot dem. De trycka oss. De göra oss till revolutionärer. Vi rätta oss inte efter det, som upprör oss. Vi förkasta alla eftergifter, till och med varje vapenstillstånd, och lova att kämpa till det yttersta mot dessa förhållanden. Det är icke något avkall på fordringar. Och den människa, som kommit till en övertygelse, vill inte veta av något,

## II.

När våra förfäder skulle göra klart för sig, vad det var, som driver människan att handla på det ena eller andra sättet, så kommo de till sina slutsatser på en mycket enkel väg. Man kan ännu i våra dagar se katolska bilder, som uttrycka denna förklaring. En man går tvärs över en mark, och utan att i minsta mån ha en aning därom bär han på sin vänstra skuldra en ängel och på den högra en djävul. Djävulen råder honom att göra det onda och ängeln söker att hålla honom tillbaka därifrån. Och om ängeln har fått övertaget och mannen har levat rättskaffens, så ta tre andra änglar och föra honom till himmelen. Allt förklaras således utmärkt!

Våra gamla tjänarinnor, väl förfarna i sådana saker, skola säga sig, att man aldrig får lägga ett barn till sängs utan att knäppa upp skjortlinningen. Man måste lämna en öppen varm plats nere på halsen där skyddsängeln kan slå sig ned. Annars kommer djävulen att pina barnet även under sömnen.

Dessa naiva föreställningar försvinna. Men om de gamla orden dö bort, så blir det innersta väsendet ändå detsamma.

Bildade folk tro icke mera på djävulen. Men när deras föreställningar icke äro förnuftigare än våra barnpigors, så dölja de djävulen och ängeln under ett skolastiskt talesätt, prytt med namn av filosofi. I stället för djävulen säger man numera »köttet«, »lidelserna«. Ängeln har ersatts med orden »samvete« eller »själ« - »avglans av den skapande gudommens tanke« eller av »den store arkitekten«, som frimurarna säga. Men människans handlingar blir alltid framställda som resultat av en kamp mellan tvenne fientliga makter. Och alltid anses människans dygd att stå högt, i förhållande till hur ofta den ena av dessa två makter, själen eller samvetet, bringar hem segern över den andre, köttet eller lidelserna.

Man förstår så lätt våra förfäders förvåning, då de engelska filosoferna och senare encyklopedisterna började försäkra, tvärt mot dessa primitiva föreställningar, att djävulen och ängeln ingenting hade att skaffa med de mänskliga handlingarna, utan att alla människans gärningar, goda som onda, nyttiga som skadliga, förskrevo sig från en enda bevekelsegrund: strävandet efter tillfredsställelse.

Hela det religiösa broderskapet och fariséernas talrika stam skrek högt om osedlighet. Man överhöljde tänkarna med skällsord, man stötte dem ut ur kyrkan. Och då längre fram, under loppet av nittonde århundradet, samma tankar upprepades av Bentham, John Stuart-Mill, Tchernichevsky och många andra, och då dessa tänkare började att försäkra och bevisa, att egoismen eller strä-

vandet efter tillfredsställelse är den sanna bevekelsegrunden till alla våra handlingar, fördubblade förbannelserna sig. Man sammansvor sig för att tiga ihjäl deras böcker, man behandlade författarna som okunnigt folk.

Och dock vad kan vara sannare än denna försäkran? Se på en man, som tar det sista stycket bröd från ett barn.

Hela världen är enig om att säga, att han är en avskyvärd egoist, att han uteslutande ledes av egenkärlek.

Men se på en annan man, som man är enig att erkänna som utmärkt. Han delar sitt sista brödstycke med den som svälter, han tar av sig sina kläder, för att giva till den som fryser. Och moralisterna, som alltid använda det religiösa fackspråket, kappas om att försäkra, att denne man driver kärleken nästa ända till *självförnekelse*, att han behärskas av en lidelse av helt annat slag än egoisten.

Och dock skall man, genom att tänka en smula över det, mycket hastigt uppdaga, att hur olika de båda handlingarna än äro med avseende på följderna för mänskligheten, så har drivfjädern ändå varit densamma. Den är blott: längtan efter tillfredsställelse.

Om en man, som gav bort sin sista skjorta, icke fann tillfredsställelse däri, skulle han icke göra det. Om han fann glädje i att taga brödet från barnet, så skulle han göra det; men det är honom motbjudande. Han finner glädje i att giva bort sitt bröd och han gör det.

Om det icke var opraktiskt därför, att det vållade förvirring, att använda ord, som ha en fastslagen betydelse, så att de få nytt innehåll, så skulle man se, att den ena såväl som den andre handlade under inflytande av sin *egoism*. Några ha värkligen sagt det för att bättre få fram sina tankar, för att göra tanken klarare genom att framställa den i en form, som träffar inbillningskraften - och för att samtidigt nedbryta den övertro, som består i att säga, att de två handlingarna ha tvenne olikartade drivfjädrar. - De ha båda samma motiv, att söka tillfredsställelse, eller rättare att undvika ett lidande, vilket kommer på ett ut.

Låt oss ta den eländigaste av alla uslingar, en Thiers, som nedslaktade 35 000 parisare. Tag mördaren, som dräper en hel familj för att vältra sig i utsvävningar. De göra det, därför att i det ögonblicket längtan efter namnkunnighet eller pengar undertrycker alla andra drifter. De handla nästan som självvärkande redskap *för att tillfredsställa ett behov i sitt väsen*.

Eller låt oss hållre, i det vi lägga de starka lidelserna åt sidan, ta fram en obetydlig människa, som bedragit sina vänner, som ljuger för varje steg, antingen det nu är att pungslå någon på en sejdöl, eller i skryt eller av beräkning. Låt oss taga den jämnstrukne småborgaren som skilling för skilling bestjäl sina

på sanden. Den kan inte bestå. Det allra minsta är nog att knäcka den. Och den är ynkligt liten i jämförelse med den lycka, som är möjlig i ett samhälle mellan likställda. Därför - var gång du handlar med allas väl för ögat, handlar du gott." Är det kärlek till nästan eller kärlek till oss själva, vi inpränta, när vi säga detta? Nej, intet av delarna. Vi fastslå bara ett faktiskt förhållande.

Och när vi med omskrivning av några ord av Guyau tillfoga: "Var stark, var stor i alla dina handlingar, bred ut ditt liv i alla riktningar, var så rik som möjligt i din verksamhet och sök följaktligen största möjliga umgänge och visa största möjliga umgängsamhet, om du önskar att leva ett helt, rikt och fruktbarande liv! När du alltid tar rikast möjligt utvecklade förstånd till råd, skall du kämpa, våga - att våga innebär en omåttlig njutning - sprida dina krafter så många du har, utan att hålla räkning på dem, för allt, som du känner är skönt och stort - då har du njutit den största möjliga summa av livslycka. Var ett med mängden och du kommer då, vad som än händer dig, alltid att känna, att allas deras hjärtan, som du sätter värde på, slå i medkänsla med dig, och att de människor, som du föraktar, resa sig i motvilja mot dig!" Är det kärlek till nästan eller till oss själva, när vi säga detta?

Att kämpa, att gå emot faran, att kasta sig i vattnet icke bara för att rädda en människa, utan till och med en stackars katt, att leva av torra brödet för att göra sitt till för att få slut på den orättfärdighet, som upprör en, att känna sig i överensstämmelse med dem, som förtjäna att älskas, och att älskas av dem - allt detta skulle kanske vara ett offer för en kraftlös lärd. Men för de nman eller kvinna, som är uppfylld av handlingskraft, livskraft och ungdom, alstrar det glädje genom att komma att känna, att man lever.

Är det kärlek till nästan? Är det kärlek till en själv?

Överhuvudtaget ha de moralister, som byggt sina lärosatser på en förment motsättning mellan de altruistiska och egoistiska känslorna, kommit in på fel väg. Om denna motsättning verkligen funnes, om den enskildes väl verkligen stode i motsats till samhällets, skulle mänskligheten inte kunna bestå och inget djursläkte skulle ha nått sin nuvarande utveckling. Om inte myrorna funne en innerlig tillfredsställelse i att alla arbeta för myrstackens välfärd, skulle inte myrstacken ha varit till och myran skulle icke ha varit, vad den nu är: den högst utvecklade av insekterna, en insekt vars hjärna, som knappast kan ses i ett förstoringsglas, nästan är lika mäktig som genomsnittshjärnan hos människan. Om fåglarna inte funne en innerlig tillfredsställelse i sina vandringar, i den möda de ge sig i att uppföda avkomman, i sina gemensamhetssträvanden för att försvara sina små samhällen mot rovfåglarna, skulle de aldrig ha nått den



hur livet kunde vara skönt, om det härskade bättre inbördes förhållande mellan oss alla. De känna sig starka nog till att icke underlåta att vara med om att lägga grunden till dessa bättre förhållanden mellan alla. De omfatta, vad man kallat ett ideal.

Varifrån kommer detta ideal? Hur utvecklar det sig genom arv å ena sidan och å andra sidan genom de intryck, man får i livet? Vi veta det knappast. Möjligen skulle vi i våra biografier kunna skriva en mer eller mindre sanningsenlig berättelse om det. Men det finns där - skiftande, framåtsträvande, öppet för yttre intryck. Det är delvis en omedveten förnimmelse av det, som skulle kunna ge oss den största möjliga summan av livskraft, av glädje över tillvaron.

Nå väl, livet är endast starkt, fruktbringande, rikt på intryck för den, som följer detta ideal. Handla mot denna känsla och du skall känna ditt liv splittrat, det är icke längre helt, det har förlorat en del av sin kraft. Försyndar du dig ofta mot ditt ideal, kommer det att sluta med, att du förlamar din vilja och handlingsförmåga. Du kommer snart att icke mer hos dig återfinna den kraft, denna omedelbarhet i beslutet, som du förr visade dig vara i besittning av. Du är en nedbruten människa.

Häri finns det inte alls något övernaturligt, när du först betraktar människan som ett väsen, sammansatt av självständigt verkande nerv- och hjärncentra. Vacklar du mellan olika känslor, som kämpa i dig, kommer du snart dithän, att du förlorar ditt väsens jämvikt. Du blir en sjukling utan vilja. Livskraften sjunker, och du skall förgäves söka föra dig själv bakom ljuset. Du är icke längre den starka, handlingskraftiga människa, du var, när dina handlingar stodo i överensstämmelse med dina ideal.

## X.

Låt oss så, innan vi sluta, säga några ord om de tvenne uttryck, som stamma från den engelska skolan - kärleken till nästan (altruismen) och kärleken till sig själv (egoismen).

Hittills ha vi icke ens nämnt dem i denna utredning. Saken är den, att vi alls icke se den olikhet, som de engelska moralisterna sökt att lägga i dem.

När vi säga: "Låt oss göra mot andra, som vi vilja, att andra skola handla mot oss" - är det då kärlek till nästan eller kärlek till oss själva vi förkunna? När vi gå ännu längre och säga: "Den enskildes lycka är på det intimaste knuten till deras lycka, som omge honom. Man kan väl vara förhållandevis lycklig några år i ett samhälle, som inte är byggt på allas lycka, men denna lycka är byggt

arbetare för att köpa grannlåter till sin hustru eller älskarinna. Låt oss taga vilken som helst liten skojare. Dessa göra inegnting annat än lyda en böjelse; de söka tillfredsställelse av ett behov, de söka att undvika det som för dem skulle vara ett lidande.

Man skäms nästan med att jämföra denne lille obetydliga usling med en, som fullständigt offerar sitt liv för frigörelsen av de undertryckta, och går till schavotten som en rysk nihilist - till den grad äro följderna av dessa tvenne väsens handlingar av olika värkan för mänskligheten, så starkt känna vi oss tilltalade av den ene och frånstötta av den andre.

Och likväl, om du talar till denne martyr, till denna kvinna, som skall hängas, om också i samma ögonblick hon skall bestiga schavotten, så skall hon säga dig, att hon varken ville giva sitt liv, jagad som hon dock är som ett djur av zaren hundar, heller icke sin död i utbyte mot den lille skojares liv, som lever av skillingar stulna från arbetarna. I sitt liv, i sin kamp mot de mäktiga odjuret finner hon sin högsta njutning. Allt det övriga utanför denna kamp, alla borgarens små nöjen och hans sorger, synes henne så ynkliga, så tråkiga, så sorgliga. - »Ni lever icke, Ni dåsar bort tiden« skulle hon svara. »Jag har levat«.

Vi tala naturligtvis här om människans övervägda, medvetna handlingar, och förbehålla oss att senare tala om denna omåttliga mängd omedvetna, nästan maskinmässiga handlingar, som fylla en så ofantligt stor del av vårt liv.

Nå väl, i dessa övervägda eller medverkande handlingar, söker människan alltid det som fyller henne med behag. Någon svirar och förnedrar sig dagligen till ett djurs tillstånd, därför att han i bränvinet söker den själsliga upphetsning, som han eljes icke kan finna i sitt sjäsliv. En annan dricke icke, han avstår från vin, om han än finner behag i det, för att bevara sin tanke frisk och sina krafter oförminskade, i föresatsen att kunna njuta annan glädje, som han föredrar framför vinet. Men vad annat gör han än just detsamma som frässaren, som efter att ha genomläst matsedeln för en stor middag, försakar en rätt som han icke tycker om, blott för att äta en annan som han föredrar.

Vad människan än gör, söker hon alltid en tillfredsställelse eller undviker ett lidande.

När kvinnan nekar sig det sista brödstycket för att giva det till förste bästa, när hon tar av sig sitt sista plagg för att kläda en annan kvinna, som fryser, och själv blir stående skälvande tillbaka, så gör hon det, därför att hon skulle lida outhärligt mycket mera av att se en man som svälter eller en kvinna som fryser än att själv skälva av köld eller plågas av svält. Hon undgår ett lidande, som blott de som känt detsamma kunna förstå styrkan av.

När den australneger, som omtalas av Guyau tvinar bort id tanken på, att han ännu icke har hämnat sin frändes död; när han tvinar bort, pinad av samvetsagg över sin feighet, och icke livas till igen förrän han fullföljt hämnden, så gör han en gärning, som till och med kan vara hjältemodig, för att befria sig från en känsla, som har fångat honom, för att återvinna den inre frid, som är hans största glädje.

När en flock apor har sett en av de sina falla för jägarens kula och komma och belägra hans tält för att avkräva honom liket, trots hotet med geväret; när slutligen den äldste i flocken dristigt träder in och först trugar jägaren och så leder honom och slutligen tvingar honom med veklagan att giva dem liket tillbaka, och därpå flocken under suckar och medkänsla, som är starkare än alla känslor av personlig säkerhet. Denna känsla undertrycker ofta andra hos dem. Även livet själv tappar sin dragningskraft för dem, ända tills de förvissat sig om att de icke kunna bringa sin kamrat tillbaka till livet. Denna känsla blir så överväldigande, att de stackars djuren utsätta sig för allt för att frigöra sig från den.

När myrorna i tusentvis störta genom flammorna i en brinnande myrstack, som detta ondskefulla djur, människan, har antänt, och gå förlorade i hundra devis för att frälsa sina ägg, så lyda de ett behov, nämligen att rädda sin avkomma. De utsätta sig för allt för glädjen att kunna bära bort dessa larver, som de fostrat med långt större omsorg än mången borgare utvisar vid uppfostran av sina barn.

När slutligen ett infusionsdjur flyr strålen från allt för stark värme och aflägsnar sig för att nå en mildare stråle, eller när växten vänder sina blad för natten, så lyda dessa väsen också ett behov av att undgå smärta och söka behag - alldeles som myran, apan, australnegern, den kristne martyren eller den anarkistsike martyren.

Att söka tillfredsställelse, att undvika obehag, det är det gemensamma draget (andra skulle säga gemensamma lagen) för den organiska världen. Den är själva livets huvudinnehåll. Utan denna strävan efter det behagliga, skulle själva livet vara omöjligt. Sammanhanget i det levande skulle upplösas, livet upphöra.

Vad människans handlingar än är, vad som än är rättesnöret för hennes uppförande, gör hon dock allt för att lyda ett behov i sin natur. Den mäst frånstötande som den mäst ligkiltiga eller den mäst tilldragande handling, de äro alla i samma grad bestämda av det enskildas behov. Genom att handla på det ena eller andra sättet, handlar individen som han gör därför att han finner en glädje däri därför att han därvid undgår eller tror sig undgå ett lidande.

Självfallet åstadkommer denna "viljans fruktbarhet", denna törst efter verksamhet, när den är ledsagad av blott föga känsla och ett förstånd, som icke är i stånd att skapa, bara en Napoleon eller en Bismarck, dårar som ville få världen att gå den bakvända vägen. Å andra sidan skulle en fruktbar tankekraft, blottad på välutvecklad känsla bara giva torra frukter, kammarlärda män, som bara hämma vetenskapens framåtskridande. Och slutligen skulle känsla, som icke är förenad med tillräckligt stor intelligens, bara åstadkomma dessa kvinnor, som äro beredda att offra allt för en eller annan människa, över vilken de utgjuta hela sin kärlek.

För att vara verkligt fruktbar måste livet vara intelligens, känsla och vilja tillsammans. Men då är denna fruktbarhet liv i alla riktningar, det enda som förtjänar detta namn. För ett ögonblick av detta liv giva de, som påträffat det, är av vegeterande tillvaro. Utan detta överströmmande liv, är man bara en åldring för tiden, en maktlös, en planta som torkar bort utan att någonsin ha blomstrat.

"Låt oss överlämna detta liv, som icke är något liv, till de trötta tidsåldrarnas oduglighet", utbrister ungdomen, den äkta ungdomen, som är full af livssaft, som vill leva och sprida liv runt omkring sig. Och för var gång ett samhälle förfaller till ruttenhet, bryter en rörelse från denna ungdom de gamla, ekonomiska, politiska och moraliska formerna, för att låta ett nytt liv spira fram. Vad gör det, att en eller annan av dem faller i kampen! Livskraften stiger likväl uppåt. För dem är det att blomstra, att leva, vad som än blir följden därav!

Men utan att tala om människans hjälteperioder och för att hålla oss till det dagliga livet - är det ett liv att leva i fred med sina ideal?

I våra dagar hör man ofta, att man struntar i idealen. Nå, det kan man förstå. Man har så ofta förväxlat idealet med buddistiskt eller kristligt lemlästande av det. Man har så ofta brukat detta ord till att vilseleda de godtrogna, att en reaktion både måste bli nödvändig och hälsobringande. Också vi föredra att ersätta detta så besudlade ord "ideal" med ett nytt, som bättre motsvarar de nya tankarna.

Men vilket ordet än må vara, är det ett faktum, att varje mänskligt väsen har sitt ideal. Bismarck hade sitt, hur underligt det än förefaller, det *att* regera med eld och järn. Varje borgare har sitt - om det också bara var Gambettas silverbadkar.

Men vid sidan av dessa finns det mänskliga väsen, som ställt sig högre ideal. Ett djuriskt liv kan inte tillfredsställa dem, trälasinne, lögn, brist på redlighet, ränkspel, olikställighet i de mänskliga förhållandena upprör dem. Hur skulle de också kunna bli trälsinnade, lögnare, ränksmidare och förtryckare! De förstå,

## IX.

Vad mänskligheten beundrar hos den verkligt sedliga människan, det är hennes kraft, det är den livets fullhet, som driver henne att ge sin intelligens, sina känslor, sina handlingar utan att fordra något i gengäld.

För den själsligt starka människan, människan som strömmar över av andligt liv, är det ett naturligt behov att expandera. Att tänka utan att meddela sina tankar till andra har inget tilldragande. Det är bara den andefattiga människan, som, efter att med möda ha fått en tanke, omsorgsfullt gömmer på den för att senare förse den med sin namnstämpel. Den själsligt starka människan strömmar över av tankar, hon strör ut dem med fulla händer. Hon lider, när hon inte kan dela dem med någon, icke kan strö ut dem för alla vindar: sådant är hennes liv.

Det är på samma sätt med känslan. "Vi äro icke oss själva nog: vi ha flera tårar, än vi behöva för våra egna lidanden, mera glädje, än vår egen tillvaro berättigar oss till", sade Guyau och innefattade på så sätt hela moralproblemet i dessa få så sanna ord hämtade från naturen. Den ensamma människan lider, är plågad av en viss oro, för att hon inte kan meddela sina tankar och känslor till andra. När man känner en stor glädje, önskar man att kunna meddela den till andra, meddela att man är till, att man känner, att man älskar, att man lever, att man kämpar, att man strider.

Samtidigt känna vi behov av att utöva vår vilja, vår handlingsduglighet. Att handla, att arbeta har blivit ett behov för det stora flertalet av människor till den grad, att när orimliga omständigheter avlägsna en man eller en kvinna från det nyttiga arbetet, finna de på onyttiga och värdelösa sysselsättningar och plikter för att finna utlösning för sin handlingskraft. De finna på sak samma vad - antingen en teori, en religion eller en social plikt - för att övertyga sig själva, att de uträtta något nyttigt. När de dansa - är det i välgörande syfte, när de ruinera sig med sina toaletter, är det för att hålla det goda sällskapet på nivå, när de alldeles ingenting göra, är det av princip.

"Man har ett behov i sig att hjälpa andra, till att ge sin handräckning, till att hjälpa till med det tunga lass, som mänskligheten har att dra på. I alla fall sorlar man runt kring det", säger Guyan. Detta behov att ge sin handräckning är så stort, att man återfinner det hos alla djur, som leva i samhällen, hur lågt de än stå. Och all denna oändliga verksamhet, som så onyttigt förbrukas i politiken, vad annat är den än detta behov att ge sin handräckning till att dra lasset eller att sorla omkring det?

Se, det är ett fullständigt fastslaget faktum. Se, det är huvudinnehållet av det, som man kallat läran om egenkärleken.

Nå väl, ha vi kommit längre efter att ha kommit till denna slutledning?

Ja, visserligen äro vi det. Vi ha funnit en sanning och tillintetgjort en fördom, som ligger till grund för andra fördomar. Hela den materialistiska filosofien i sitt förhållande till människorna ligger i denna slutledning. Men följer därav att alla individens handlingar skulle vara lika likgiltiga och lika goda, så som man gjort sig all möda att få ut av detta förhållande? Det är det vi nu skola gå att undersöka.

## III.

Vi ha sett, att människans övervägda eller medvetna handlingar - senare skola vi tala om omedvetna vanor - alla ha samma ursprung. De vilka man kallar dygdiga handlingar och sådana, som man kallar lastfulla, de stora uppoffringarna såväl som de små bedrägerierna, de sympatiska såväl som de osympatiska handlingarna, alla komma från samma källa. Allt göres som utslag av det enskilda väsendets behov. Alla ha som mål kravet på tillfredsställelse, lusten till att undvika ett lidande. Vi ha sett det i föregående kapitel, som endast innehåller de korta huvuddragen av en rad fakta, som kunde anförts till bestyrkande.

Man förstår, att denna förklaring får dem, som ännu äro uppfyllda av de religiösa föreskrifterna, till att utstöta skrik. Den lämnar icke plats för något övernaturligt. Den uppger tanken på en odödlig själ. Om människan i sina handlingar alltid endast lyder ett naturligt behov, om det blott är så att säga ett »självverkande medvetande« vad blir det då av den odödliga själen, vad blir det då av odödligheten - denna sista tillflykt för dem som endast ha känt lite glädje och mycket lidande, och som drömma om att finna en ersättning i andra världen? Man förstår, att då de äro uppvuxna i sina fördomar, och ha ringa tillit till vetenskapen, som så ofta berett dem missräknignar, och då de mera varit ledda av känslan än av tanken, så skjuta de från sig en förklaring, som fråntar dem deras sista hopp.

\*

Men vad skall man säga om dessa revolutionsmän, som ända från det adertonde århundradet till våra dagar var gång de höra en naturlig förklaring på de mänskliga handlingarna (läran om egenkärleken, om man så vill) skynda

sig att draga samma slutsats därav som den unge nihilist, om vilken vi redan i begynnelsen talade, han, som skyndade sig att ropa: »Bort med moralen!«

Vad skall man säga om dem, som, sedan de blivit överbevisade om att människan endast handlar på det ena eller andra sättet för att tillfredsställa ett naturligt behov, skynda att därav draga den slutsatsen, att det är fullständigt likgiltigt, vad man gör; att det icke längre finnes gott eller ont, att det att med fara för eget liv rädda en människa, som håller på att drunkna, eller att dränka honom för att sätta sig i besittning av hans ur, är tvenne handlingar som väga lika mycket; att den martyr, som dör på schavotten, för att ha arbetat på mänsklighetens frigörelse, och den lille bedragare, som bestulit sina kamrater äro lika goda, därför att båda söka bereda sig en tillfredsställelse?

Om de ändå tillfogat, att det varken finnes god eller dålig doft, varken doft av rosor eller dyvelsträck, därför att det ena såväl som det andra blott är svängningar av molekyler, att det varken finns god eller dålig, smak, att det bittra i kininen och det milda i druvans saft likaledes endast äro molekylarsvängningar; att det varken finns kroppslig skönhet eller fulhet, att förstånd eller dumhet likaledes alltsammans endast är en följd av kemiska eller fysiska svängningar, som framträda i organismens celler, om de tillfogade detta, så kunde man säga, att de pladdrade, men att de i alla fall hade därens slutledningsförmåga.

Men när när de icke säga detta, vad kunna vi då draga för slutsats därav?

Vårt svar är enkelt. Mandeville som tänkte på detta sätt år 1723 i »Liknelsen om myran«, den ryske nihilisten från 1860-1870-talen, mången pariseranarkist i våra dagar, dessa tänka så, därför att de - utan att göra sig reda därför - bli sittande fast i sin kristna uppfostrans fördomar. Så ateistiska, så materialistiska, eller så anarkistiska, som de tro sig vara, så tänka de ändå som kyrkofäderna eller grundläggarna av buddismen.

Dessa goda gamle sade oss i värligheten: »En gärning är *god*, om den ger uttryck för själens seger över köttet; den är *ond*, om det är köttet som fått överhand över själen. Den är utan något särskilt innehåll om varken det ena eller det andra är förhållandet. Det behövs ingen annan regel för att döma, om en handling är god eller dålig«. Och våra unga ha givit sig till att upprepa efter våra kristna eller buddistiska fäder: »Det finns ingenting annat att döma efter om en gärning är god eller ond«.

Kyrkofäderna sade: »Se på djuren: de ha ingen odödlig själ; deras handlingar göras endast för att tillfredsställa ett naturligt behov; *på den grund* kan det icke hos djuren talas om onda eller goda gärningar: de äro alla lika betydelselösa och därför gives det för dem varken paradiset eller helvete - varken belöning eller straff«. Och våra unga har icke kunnat finna på någonting annat än upp-

När det gäller att förklara det, ha de religiösa moralisterna, utilitarianerna och andra gjort sig skyldiga till det misstag, som vi redan påvisat. Men det är den unge filosofen Guyau, denne omedvetet anarkistiske tänkare, som äran tillkommer att på nytt ha påpekat det sanna ursprunget till detta mod, denna offervilja, ett ursprung, som ligger utanför alla övernaturliga krafter, utanför alla de krämaraktiga beräkningarna, som den engelska skolans utilitarianer så underfundigt ha uttänkt. Där den Kantska, positivistiska och evolutionistiska filosofien har strandet, där har den anarkistiska filosofien funnit den enda riktiga vägen.

Ursprunget, säger Guyau, är *känslan av den egna kraften. Det är livet som strömmar över, som söker att breda ut sig.* »Att i sitt innersta känna, vad man är i stånd att göra, det är just samtidigt att få den första aning om, vad som är en plikt att göra.»

Denna moraliska plikt-känsla, som varje människa känd i sitt liv och som man försökt förklara på alla möjliga, övernaturliga sätt, är inte annat än övermått av liv, som kräver gestaltning, att ge sig hän. Den är på samma sätt en känsla av makt.

All upphopad kraft övar tryck på alla hinder, som ställas upp mot den. Att *kunna* handla är liktydigt med att *nödgas* handla. Och varje dylik moralisk »förpliktelse», som man talat och skrivit så mycket om, inskränker sig alltså, när den avklädes allt övernaturligt, till detta enda begrepp: livet kan inte upprätthållas utan på betingelse av, att det får lov att expandera.

»Plantan kan inte låta bli att blomstra. Att blomstra är för den ibland det samma som att dö. Vad gör det! Saven går likväl alltid uppåt», är denne anarkistiske filosofers slutanmärkning.

Så förhåller det sig också med människan, när hon är full av kraft och energi. Kraften hopar sig i henne. Hon sprider liv omkring sig. Hon ger utan att hålla räkning - eljes skulle hon inte leva. Och om hon liksom blomman måste dö, medan hon förbukar sina krafter och breder ut sig - vad gör då det? Saven stiger i alla fall uppåt, om det finns någon sav.

Var stark! Strömma över av kraft i känsla och förstånd - och du sprider din intelligens, din kärlek, din handlingskraft! I dessa ord innefattas hela moralläran, när den avklädes den orientaliska askesens skenhelighet.

Där är ynglingen, som, när han hör beskrivningen av den i landet inträngande härens skräckvälde, tar de fosterländska berättelser, man stoppat i honom, bokstavligt, och går och låter skriva in sig i en frikår, drar ut i snö och köld, svälter och slutar med att falla under kulregnet.

Där ha vi den mera äkta hänförelsen, utrustad med ett fruktsammare förstånd, som bättre placerade sin medkänsla och motvilja, som sprang till forskansningarna med sin lille bror, blev stående under granatregnet och dog med orden: "Leve kommunen!" Här är en man, som uppröres av orättfärdighet och som, medan alla böja ryggen, avslöjar orättfärdigheten, utan att fråga, vad följden blir, anfäller utsugaren, den lille tyrannen i fabriken eller den store tyrannen i ett kejsardöme. Här äro slutligen alla dessa otaliga uppoffringar, mindre glänsande och därför okända, som man oavbrutet kan bevitna, förutsatt att man vill öppna ögonen och lägga märke till, vad det är, som utgör grundvalen hos mänskligheten, det som gjort det möjligt att någorlunda klara sig till trots för utplundring och förtryck.

Alla dessa smida, den ene i det obemärkta, den andre mera offentligt, på mänsklighetens sanna framsteg. Och mänskligheten vet det. Därför omger den deras liv med vördnad, med dikt. Den till och med idealiserar dem och gör dem till hjältar i sina sagor, sina sånger, sina berättelser. Den älskar modet hos dem, godheten, kärleken, uppoffringen, som den stora mängden inte äger. Den låter deras eftermäle leva hos sina barn. Den minns till och med dem, som endast kunna verka i den trängre kretsen av släkt och vänner, genom att ära deras minnen i släktens egna traditioner.

Dessa är det, som utöva den verkliga moralen - för övrigt den enda som förtjänar detta namn - ty den andra är endast den blotta och bara samstämmigheten mellan likställda. Utan detta mod och denna uppoffring skulle mänskligheten endast blivit förrådd i ett moras av småsinnade beräkningar. Dessa är det också, som förbereda framtidens moral, den som kommer, när våra barn växa upp med det för ögat, att den bästa användning för allt, för alla krafter, allt mod, all kärlek, finns där, där behovet för denna kraft kännes starkast.

Detta mod, dennahängivenhet, har funnits i alla tider. Man träffar det hos alla djur. Man finner det hos människan även i tider av det största förfall.

Och i alla tider ha religionerna sökt att tillägna sig det, att slå mynt av det till egen fördel. Och när religionerna ännu leva, beror det - bortsett från okunigheten - på, att de i alla tider just förstått att åberopa dennahängivenhet, detta mod. Det är också detta revolutionärerna åberopa, isynnerhet de socialistiska revolutionärerna.

repa S:t Augusti och S:t Eakymounis omkväde och säga: »Människan är blott ett djur, dess handlingar äro endast och allenast gjorda för att tillfredsställa ett naturligt behov; på *den grund* gives det för människan varken goda eller dåliga gärningar. De äro alla jämgoda.

Det är alltid denna förbannade föreställning om straff som ställer sig i vägen för förnuftet; det är alltid detta löjliga ord från den religiösa uppfostran, som förkunnat, att en handling är god om den föreskriver sig från ett övernaturligt inflytande, men varken ont eller god om det övernaturliga ursprunget fattas. Det är vidare, och ständigt även os dem, som le mäst däråt, föreställningen om djävulen på den högra skuldran och ängeln på den vänstra. »Jaga bort djävulen och ängeln och jag skall icke längre kunna säga dig om handlingen är god eller dålig, ty jag känner ingen annan orsak efter vilken jag kan fälla min dom«.

Prästen är alltid framme med sin ängel och sin djävul och hela den materialistiska fernissan räcker icke till för att dölja dem. Och vad som är ännu värre: domaren med sina utdelningar av piskslag till den ene och sina värdsliga belöningar åt den andre är där alltid och icke ens anarkismens principer räcka till för att med roten rycka upp föreställningen om straff och belöning.

Nå väl, vi vilja varken veta av prästen eller domaren. Och vi säga rent ut: »Dyvelsträck stinker, ormen biter mig, lögnaren bedrar mig. Växten, krypdjuret och människans åtlyda alla tre ett behov i sin natur. Låt gå! Men då lyder också jag ett behov i min natur, om jag hatar växten som stinker, djuret som dödar med sitt gift och människan som är ännu giftigare än djuret. Och jag vill handla i överensstämmelse därmed utan att därför hänvända mig varken till djävulen, som jag eljes absolut icke känner, eller till domaren, som jag avskyr mycket mera än ormen. Jag och alla de, som dela min motvilja, vi lyda också ett behov i vår natur. Och vi skola se vem av de två som har störst rätt och störst makt«.

Det är detta vi nu skola undersöka; och just därigenom skola vi se, att om de heliga Augustinerna icke hade annan anledning att skilja mellan det goda och det onda, så har den djuriska världen dock en annan som fungerar på ett helt annat sätt. Den djuriska världen i allmänhet - från inskten till människan - vet fullkomligt vad som är gott eller vad som är ont utan att behöva rådfråga varken bibeln eller filosofien. Och om det förhåller sig så, så ligger grunden därtill i ett behov i deras väsen: behovet att bevara släktet och framför allt till den största möjliga mängd av lycka för vart enskilt väsen.

## IV.

För att skilja mellan det som är gott och det som är ont, togo de mosaiska, de buddistiska, kristna och muhammedanska teologerna sin tillflykt till det gudomliga inflytandet. De sågo, att människan, antingen hon var vild eller civiliserad, olärd eller vis, fördärvad eller god och hederlig, alltid vet om hon handlar gott eller illa, och framför allt vet om hon handlar illa. Men då de icke funno förklaringen på denna genomgående regel, så sågo de däri ett gudomligt inflytande. De metafysiska filosoferna ha sedan vidare talat till oss om samvete, eller oförklarliga bud, vilket eljes blott var en förändring av ord.

Men varken den ene eller den andre har förstått att fastslå det faktum - så enkelt och så slående att djur som leva i samhällen också förstå att skilja mellan gott och ont, precis som en människa. Och vad mera är, att deras begrepp om det goda eller onda äro av precis samma slag som människornas. Hos representanterna för de mäst utvecklade inom varje särskild klass - fiskar, krypdjur, foglar och däggdjur - äro de också alldeles desamma.

Tänkarna i det adertonde århundradet hade nog lagt märke därtill, men man hade sedermera glömt bort det, och det är nu vår uppgift att bringa hela betydelsen av denna omständighet till full klarhet.

\*

Forel, denne oförliknelige iakttagare av myrorna, har genom en rad iakttagelser och drag visat, att när en myra som har fyllt sin magsäck med honung möter andra myror med tom mage, bedja dessa ögonblickligen om något att äta. Och bland dessa små kryp är det en plikt för den mätta myran att spotta ut honungen, så att dess hungriga vänner kunna mätta sig. Fråga myrorna om det skulle vara rätt, att neka födan åt andra myror från samma myrstack när man själv har fått sin del. De skulle svara dig med handlingar, som skulle vara omöjliga att icke förstå, att det skulle vara mycket illa handlat. En så egoistisk myra skulle bli hårdare behandlad än fienderna av ett annat slags myror. Om det hade skett under kampen mellan två olika slags myror, skulle de lämna kampen för att störta sig över denna egoist. Detta drag är fastslaget genom iakttagelser som icke lämna något tvivel.

Eller fråga sparvarna, som bo i din trädgård om det icke är rätt att kalla hela det lilla samhället när du kastar några smulor bröd i trädgården, fö ratt alla skola komma i tillfälle att deltaga i målet. Fråga dem, om en sparv handlar gott genom att i sin grannes bo stjåla de halmstrån, som denne dragit samman och som tjuven icke själv skulle gitta att draga samman. Och sparvarna skulle

sonens våldsamma och samhällsfientliga lidelser sätta edra samhällsgagnande och lika starka lidelser, så behöva ni inte frukta något.

Vi ge avkall på att i något som helst ideals namn lemlästa individen. Det enda vi förbehålla oss är att öppet giva uttryck åt vår sympati för eller vår motvilja mot det, som vi finna vara gott eller ont. Den eller den bedrar sina vänner. Detta finner han behag i, sådan är hans karaktär. Nå, låt gå för det! Men så är det vår karaktär, vår vilja att förakta lögnaren. Och när nu vår karaktär är sådan, så låt oss vara uppriktiga. Låt oss inte storma fram och trycka honom till vårt bröst och trycka hans händer, som man gör nu för tiden. Låt oss emot hans verksamma lidelser utveckla en lika stark och kraftig verksamhetslusta.

Det är allt, vad vi ha rätt och plikt att göra för att i samhället upprätthålla likheten. Däri består också likhetens princip, när den utövas i gärningar.

Allt detta låter sig begripligt nog icke göras helt ut, förr än de stora orsakerna till fördärvet: kapitalismen, religionen, rättsutövningen och regeringen - upphört att vara till. Men det kan redan från och med nu tillämpas i viss utsträckning. Och det göres så redan.

Och likväl! Om samhället inte kände annat än denna likhetens princip, om envar höll sig till det köpmannamässiga likhetsbegreppet och bara såg till att inte ge andra något mer, än det han fick av dem - skulle det bli samhällets död.

Till och med denna likhetsprincip skulle då försvinna från vårt livssamkväm. Ty för att upprätthålla detta kräves det, att något större, något skönare, något livskraftigare än den blotta rättfärdigheten oavbrutet tar sig uttryck i livet.

Och detta sker.

Hittills har det i mänskligheten aldrig funnits brist på dessa stora hjärtan, som strömmat över av ömhet, ande eller vilja, och som brukat sin känsla, sin intelligens och sin handlingskraft i mänsklighetens tjänst utan att kräva något i gengäld.

Denna andens, känslans och viljans fruktbarhet tar sig alla möjliga former. Där ha vi den lidelsefulle sanningssökaren, som ger avkall på alla andra livets njutningar och med lidelse hänger sig åt att söka det, som han tror är det rätta och sanna i motsats till det, som försäkras av hans omgivning. Här är uppfinnaren, som lever från hand till mun, som glömmar allt, till och med födan, och knappast rör det bröd, som räcket honom av den kvinna, som offrar sig för honom, allt medan hans tankar ideligen tumla om med den uppfinning, som han tror skall förändra världen. Där är den glödande revolutionären, som konstens, vetenskapens, ja själv familjens glädje förefaller besk, så länge den inte delas av alla, och som arbetar på att förnya världen trots allt elände och förföljelse.

principerna förlora varje prägel av tvång och allenast bli betraktade som det naturliga sambandet mellan jämlikar.

Och likväl, efterhand som detta samband rotfästes, uppträder i samhället ett ännu mera upphöjt moralbegrepp, och det är detta vi härnäst skola undersöka.

## VIII.

Hittills ha vi bara behandlat de rena likhetsprinciperna. Vi ha gjort uppror och vi ha uppmanat andra att göra uppror mot dem, som ta sig för att handla mot andra på ett annat sätt, än de skulle tåla att själva bli behandlade på; att göra uppror mot dem, som själva varken önska bli bedragna, utplundrade, förrådade eller provocerade, men som dock gör allt för att andra skola bli det. Vi ha sagt, att lögnen, råheten o. s. v. äro fränstötande, icke därför att de ogillas av moralagarna, men därför att lögn, råhet o. s. v. kränka den mänskliga likhets-känslan, kränka dem, för vilka likställighet icke är ett tomt ord. De uppröra den, som i sitt sätt att tänka och handla verkligen är anarkist.

Men ingenting annat än denna så naturliga och självfallna princip skulle - om den allmänt erkändes i livet - kunna skapa en till och med mycket upphöjd moral, en moral som omfattade allt det, som moralisterna påstått sig vilja uppfostra människorna i: Likhetsprincipen omfattar moralisternas lärosättningar. Men den innehåller också något mera. Och detta mera är aktningen för individen. Genom att vi förkunna vår likhets- och anarkistmoral, avstå vi från att tillägna oss den rätt, moralisterna alltid ha haft krav på att tillämpa - rätten att lemlästa den enskilde under åberopande av ett eller annat ideal, som de funnit gott. Vi tillerkänna ingen denna rätt, vi vilja inte veta av den, inte heller till fördel för oss själva.

Vi erkänna den enskildes fulla och odelade frihet. Vi önska hans tillvaro den högsta livsfullhet, vi önska alla hans andliga förmögenheter full utveckling. Vi vilja inte påtvinga honom något, och vi vända således tillbaka till den princip, som Fourier ställde upp mot religionernas moral, när han sade: låt människan ha sin fulla frihet, lemlästa henne inte - religionerna ha gjort det alldeles tillräckligt. Frukta icke ens för hennes lidelser, ty i ett fritt samhälle innebära de ingen fara.

När ni bara inte själva ge avkall på eder frihet, när ni bara inte själva låta eder bringas under oket av andra, och när ni blott mot den ena eller andra per-

svara dig, att det är mycket illa gjort, genom att alla kasta sig över tjuven och förfölja honom genom att hacka honom med näbbet.

Fråga vidare näbbmusen om det är rätt att hindra de andra mössen av samma koloni tillträde till deras underjordiska förråd, och de skola svara dig, att det är illa gjort.

Fråga slutligen de lågt stående människorna, exempelvis jakuterna, om det är rätt att taga mat i tältet hos en stammedlem i hans frånvaro. Och han skall svara dig, att om mannen själv kunde skaffa sig födan, skulle det vara mycket illa handlat. Men om mannen var trött eller i nöd, borde han taga födan där han fann den; men i sådant fall gjorde han rätt i att lämna efter sig sin huvudbonad eller sin kniv, eller åtminstone ett stycke snöre med en knut i, för att den frånvarande jägaren må kunna förstå när han kommer hem, att han haft besök av en vän och icke av en rövare. Denna försiktighetsregel skulle befria honom från det bekymmer, som den möjliga närvaron av en rövare i närheten av hans tält, skulle vålla honom.

Tusen liknande drag kunde framhållas. Hela böcker kunde skrivas om detta - hur uppfattningen av gott och ont är alldeles densamma hos människorna som hos djuren.

Myran, fogeln, näbbmusen och den vilde jakuten ha varken läst Kant eller de heliga kyrkofäderna eller ens Moses. Och ändå ha alla samma mening om ont och gott. Och om du ett ögonblick tänker efter vad som ligger till grund för denna mening, så skall du genast se, att det som anses för *gott* hos myrorna, näbbmusen och de kristna eller gudsförnekande moralisterna, det är det, som är *nyttigt* för bevarandet av släktet - och det som anses för *dåligt*, är det, som är *skadligt* för det. Icke för individen, som Bentham eller Mill sade, utan kort och gott för hela släktet.

Tanken om gott och ont har således ingenting att göra med religion eller samvete; det är ett naturligt behov hos djursläktet. Och när religionsstiftarna, filosoferna och moralisterna tala till oss om det gudomliga eller metafysiska väsendet, så göra de icke annat än att upprepa vad varje myra, varje sparv utövar i sitt lilla samhälle, nämligen:

Är det *nyttigt* för samhället, så är det *gott*. Är det *skadligt* så är det *dåligt*.

Denna tanke kan vara dåligt utvecklad hos de lägre stående djuren, eller göra sig starkt gällande hos de högre utvecklade, men dess innersta väsen blir ända alltid detsamma.

Hos myrorna sträcker det sig icke utanför den egna myrstacken. Alla samhällsmässiga seder, alla regler för välförhållande gälla endast varelser tillhörande samma myrstack. Man skall avgiva föda till medlemmar av den egna

myrstacken - icke till andra. En myrstack vill aldrig vara i familj tillsammans med en annan myrstack, icke utan i särskilda tillfällen, exempelvis när en stor fara hotar båda gemensamt. På samma sätt skola sparvarna i en park, som ömsesidigt understödja varandra, på ett förbluffande sätt föra krig mot sparvarna från en annan park, som våga sig in på deras område. En vild människa skall betrakta en annan människa av en främmande stam som ett väsen, på vilket stammens sedvanor icke tillämpas. Det kan vara tillåtet att sälja till honom (att sälja är alltid att mer eller mindre stjäla från köparen; av dessa två är det alltid den ene som blir bedragen), men det skulle betraktas som en förbrytelse att sälja till medlemmar av sin egen stam. Till den egna stammens medlemmar skänker man utan att hålla räkning på det. Och den civiliserade människan, som till sist fattar den nära släktskapen med den lägst stående vilden, vill allt mer utsträcka dessa ömsesidighetsprinciper till varje mänskligt väsen. Tanken vidgar sig, men grundlaget förblir alltid detsamma.

Å andra sidan ändras uppfattningen om gott och ont efter graden av förstågan att fatta eller efter förvärvade kunskaper.

Den primitiva människan kunde finna det mycket bra, d. v. s. mycket nyttigt för släktet att äta upp sina gamla föräldrar, när de blevo en börda (i grunden en mycket tung sådan) för stammen. Hon kunde också anse det vara bra - det vill fortfarande säga nyttigt för sitt samhälle - att dräpa sin nyfödda barn och bara uppföda två eller tre för varje familj, för att modern skulle kunna amma dem ända till treårsåldern och ödsla sin ömhet på dem.

Nu har uppfattningen förändrat sig; medlen till skaffandet av uppehälle äro icke längre desamma som i stenåldern. Den civiliserade människan befinner sig icke längre i samma ställning som den vilda familjen, som hade att välja mellan två onda ting: antingen äta upp de gamla föräldrarna eller att alla få näring och snart nog finna sig varken kunna föda de gamla eller de unga i familjen. Det är nödvändigt att försätta sig till gångna tider, som vi blott med yttersta möda kunna frammana i vår fantasi, för att förstå, att under dåvarande förhållanden kunde den halvvida människan tänka ganska logiskt.

Tänketsättet kan förändras. Uppfattningen om, vad som är nyttigt eller skadligt för släktet kan förändras, men grundvalen förblir densamma. Och om man vill sammanfatta hela denna livsvisdom från djurriket i en enkel sats, skall man se, att myrorna, fåglarna, näbbmusen och människan äro eniga i en sak: De kristna sade: "Gör inte mot andra, vad du icke vill, att andra skola göra mot dig." Och tillfogade: "Eljes blir du sänd till helvetet!"

skjuta bröstet fram. Vi råda honom att inandas luften i djupa drag, därför att han därigenom bäst skyddar sig mot lungdot. Men samtidigt lära vi honom fysiologi, för att han skall kunna förstå lungornas verksamhet och själv kunna välja den hållning, som förefaller honom bäst.

Det är också allt vi kunna göra beträffande moralen. Vi ha bara rätt att ge ett råd, till vilket vi foga: "Följ det, om du finner det gott?"

Men när vi låta envar handla, som det synes honom bäst, när vi således förneka samhället rätt att straffa någon som helst människa på något som helst sätt, för vilken samhällsskadlig handling han än gjort, så ge vi inte avkall på vår förmåga att älska det, som synes oss gott och att hata det, som synes oss ont. Älska - och hata. Ty det är bara de, som kunna hata, som också kunna älska. Vi förbehålla oss detta, och då det är tillräckligt att i varje djursamhälle upprätthålla och utveckla sedlighetskänslan, så kommer det så mycket mera att vara tillräckligt i det mänskliga samhället.

Vi fordra bara ett, att utrota allt det, som i det nuvarande samhället hindrar den fria utvecklingen av dessa två känslor, allt det som förvanskar vårt omdöme: staten, kyrkan, domaren, prästen, regeringen, utsugaren.

Nuförtiden förfalla våra känslor mer och mer. Vi känna, att vi alla mer eller mindre med eller mot vår vilja äro anhängare av detta samhälle. Vi våga inte längre hata. Våga vi överhuvudtaget att älska? I ett samhälle, som är grundat på utsugning och trälldom, förändras människans natur.

Men i samma grad som trälldomen försvinner, skola vi återinträda i vår rätt. Vi skola åter känna kraft till att älska och hata.

Vad vårt dagliga liv angår, ge vi ju redan vår medkänsla eller vår motvilja ohindrat lopp, vi göra det varje ögonblick på dagen. Alla älska vi moralisk kraft, och alla förakta vi moralisk svaghet, fegheten. För varje ögonblick uttrycka våra ord, vår blick och vårt leende en glädje, som vi förnimma vid att se handlingar, som äro till nytta för människosläktet, de goda handlingarna. Varje ögonblick visa vi i vårt ansiktsuttryck och vårt tal den motvilja, vi känna inför feghet, bedrägeri, falskhet, brist på moraliskt mod. Vi röja denna vår avsky, även när vi, under inflytande av en uppfostran i "god ton", d. v. s. i skenhelighet, försöka att dölja denna motvilja under ett falskt sken, som kommer att försvinna, efterhand som jämlikhetsförhållanden inträda hos oss.

Nå väl, redan detta är tillräckligt för att i en viss utsträckning upprätthålla vår uppfattning om gott och ont och att ömsesidigt påverkas av den. Det kommer att vara så mycket mera tillräckligt, när det i samhället inte mera finns varken präst eller domare - så mycket mera tillräckligt, eftersom moral-



Detta, att handla mot andra, som man önskar, att andra skola handla mot sig, övergår hos människan och alla i samhällen levande djur till en *vana*, och detta i den grad, att människan i allmänhet icke ens frågar sig själv, hur hon bör handla i det eller det fallet. Och det är bara under säregna omständigheter, inför invecklade fall eller under inflytande av en stark lidelse, som hon famlar och de olika delarna av hennes hjärna (ett mycket sammansatt organ, vars delar verka med en viss oavhängighet) komma i krig med varandra. Då sätter hon sig i tankarna på en annans plats. Hon frågar sig själv, om det skulle vara önskvärt att bli behandlad på samma sätt, och hennes beslut stiger i moraliskt värde, i samma grad som hon förmått att göra sig till ett med den människa, vars värdighet eller intressen hon var i färd med att kränka. Eller också säger en vän: "Tänk dig själv i hennes ställe, skulle du då ha tålt, att hon hade handlat mot dig, som du nu är i färd med att handla mot henne?" Och det är tillräckligt.

Man tar således sin tillslykt till jämlikhetsprincipen i det ögonblick, man är villrådig, medan vi i 99 fall av 100 handla moraliskt av *vana*.

Man har säkert lagt märke till, att vi, i allt det vi hittills sagt, icke ha sökt att komma med påståenden. Vi ha endast utrett, hur förhållandet verkligen är i djurens värld och mellan människorna.

Kyrkan hotade förr i tiden människorna med helvetet för att förbättra moralen, och man vet, vad den uppnått: den demoraliserade dem. Domaren hotade med prygel och fängelse, alltid i samma gemenskaps namn, som han stal från samhället. Och han fördärvade deras seder. Och auktoritetsdyrkarna av alla grader skrika i fortsättningen om den fara, som hotar samhället, när de tänka på, att domaren kunde försvinna från samhället tillsammans med prästen.

Nå väl, vi äro icke ängsliga för att giva avkall på domaren och dömandet. Vi äro i likhet med Guyau beredda att avstå från varje gillande, varje förpliktelse i sedligt avseende. Vi äro icke rädda för att säga: "Gör vad du vill, och gör som du vill!" - ty vi äro övertygade om, att den stora mängden av människor, efterhand som de bli mer och mer upplysta och befriade från nuvarande band, alltid komma att leva och handla i en för samhället nyttig riktning, alldeles som vi på förhand äro övertygade om, att barnet en dag kommer att gå på två ben och inte på fyra, endast och allenast därför att det är fött av föräldrar, som tillhöra människosläktet.

Allt vad vi göra är att ge ett råd, och likväl tillfoga vi, när vi ge det: - "Detta råd kommer endast att ha värde, om din erfarenhet och iakttagelse säger sig, att det är gott att följa."

När vi se en ung man gå med böjd rygg och därvid klämma samman sitt bröst och sina lungor, råda vi honom att räta på sig, hålla huvudet högt och

Den morallära, som framstår genom iakttagelserna av hela djurriket, högt överlägsen den föregående, kan formuleras så: "Gör mot andra, vad du skulle önska, att de gjorde mot dig under liknande omständigheter."

Och den tillfogar: "Lägg väl märke till, att det bara är ett råd, men detta råd är frukten av lång erfarenhet om de djurs liv, som leva i samhällen. Och hos den stora massan av dessa, människan däri inberäknad, har det blivit en *vana* att handla enligt denna princip. Förutan detta skulle intet samhälle kunna bestå och ingen ras hade kunnat övervinna de hinder i naturen, man haft att kämpa mot."

Är det då denna enkla princip, som framspringer av undersökningen av de i samhällen levande djuren samt det mänskliga samhället? Är den brukbar? Och hur stämmer denna princip överens med de förhandenvarande sedvanorna, och hur utvecklas den? Det är detta, vi nu skola undersöka.

## V.

Tanken på gott och ont finns hos mänskligheten. Varje människa, vilken grad av mänsklig utveckling hon än uppnått, hur fördunklade hennes föreställningar än måtte vara av fördomar och egenintressen, betraktar i allmänhet som gott det, som är gagneligt för det samhälle, vari hon lever, och som ont det, som är skadligt för samhället.

Men varifrån kommer denna uppfattning, som ofta är så obestämd, att man knappast kan skilja den från en känsla? Det finns ju miljoner och åter miljoner mänskliga väsen, som aldrig bekymrat sig med en enda tanke på mänskligheten. För det mesta känna de ingenting annat av den än stammen eller familjen, sällan folket - mycket sällan mänskligheten - hur kommer det sig då, att de kunna betrakta som gott det, som är gagneligt för mänskligheten, eller komma fram till en känsla av sitt ömsesidiga sammanhang med stammen trots sina oerhörda egoistiska instinkter?

Detta förhållande har mycket sysselsatt tänkarna under alla tider. Det fortsätter att sysselsätta dem, och det går inte ett år, utan att det skrives böcker om det. Vi skola också bidra med vår syn på saken. Men låt oss först säga, att om förklaringarna på detta förhållande kunna vara mycket olika, så är förhållandet självt icke desto mindre obestridligt. Och även om vår förklaring icke skulle vara den riktiga eller inte helt riktig, kommer detta förhållande och dess följder för mänskligheten dock att bli bestående. Vi kunna ju heller inte helt förklara för oss upprinnelsen till planeterna, som kretsas kring solen; planeter-

na kretsas icke desto mindre kring solen, och den ena för oss själva med sig i rummet.

Vi ha redan talat om den religiösa förklaringen. Om människan skiljer mellan ont och gott, säga de som dyrka religionen, så är det, därför att gud ingivit henne denna tanke. Nyttigt eller skadligt - man har bara att lyda sin skapares tanke. Låt oss icke stanna vid denna förklaring - frukten av den vildes skräck och okunnighet. Låt oss gå vidare.

Andar, som Hobbes, ha sökt förklaringen i *lagen*. Det skulle vara *lagen*, som hos människan skulle ha utvecklats känslan för det *rätta* och det *orätta*, det goda och det onda. Läsaren förstår själv betydelsen i denna förklaring. De veta, att *lagen* helt enkelt har dragit nytta av människans sociala känslor för att behändigt bringa henne, att - förutom de moralföreskrifter hon uppfostrats i - erkänna det rättstillstånd, som är nyttigt för mindretalet av utsugare, mot vilka hon hävdar sig. *Lagen* har fördärvat rättfärdighetskänslan i stället för att utveckla den. Låt oss alltså gå vidare.

Låt oss heller icke stanna vid dem, som påstå, att människorna handla moraliskt av personliga intressen. De glömma bort känslan av samband med hela släktet, en känsla som består, vilket ursprung den än har. Det finns ju en smula sanning i deras förklaring, men det är icke hela sanningen. Låt oss alltså gå vidare.

Det är det adertonde århundradets tänkare äran tillkommer att åtminstone delvis ha anat moralisk känslans upprinnelse.

I ett glänsande verk, kring vilket prästsläktet skapat tystnad, ett verk som i verkligheten också är föga känt av de flesta tänkarna, även de antireligiösa, har Adam Smith satt fingern på den verkliga upprinnelsen till moralisk känsla. Han söker inte att finna den i religiösa eller övernaturliga känslor - han finner den i den blotta och bara *medkänslan*.

Du ser exempelvis en man slå ett barn. Du vet då, att barnet lider. Din inbillningskraft kommer dig att själv känna det onda, som tillfogas barnet. Eller det lidande lilla ansiktets tårar säga dig det. Och om du inte är en feg stympare, kastar du dig över mannen, som slår barnet, och rycker det ifrån omänniskan.

Redan detta exempel förklarar nästan varje moralisk känsla. Ju starkare din inbillningskraft är, desto bättre kan du föreställa dig, vad den lider, som tillfogas något ont, och desto innerligare är din moralisk känsla. Ju längre du låter dig ryckas med i att sätta dig in i den andra mänskliga varelsens ställe, och ju äktare du känner det onda man tillfogar den andre, den förnärmelse som tillfogats honom, den orättfärdighet han fallit offer för - desto mera känner du dig också driven till handling för att förhindra ogärningen, förnärmelsen eller

mot civiliserade, som falla in i ditt land. Vad rätt har du att frånta utsugaren makten? Vad rätt har du att dräpa, inte bara en tyrann, utan t. o. m. huggormen?

Vilken rätt? Vad menar du med detta dumma uttryck hämtat från *lagen*? Önskar du veta, om jag vill vara medveten om att handla gott genom att handla så? Om de, som jag högaktar, skola tycka, att jag handlar gott? Är det detta, du vill veta? I så fall är vårt svar mycket enkelt.

Självfallet ja! Därför att vi begära, att man dräper oss som giftiga djur, om vi skulle finna på att falla in i Tonkin eller hos zulukaffrerna, som aldrig gjort oss något ont. "Dröp mig, om jag någonsin tar del i ett krigsangrepp!"

Otvivelaktigt ja! Ty vi begära, att man tar makten ifrån oss, om vi trots vår uppfattning en dag skulle finna på att bemäktiga oss ett arv - om det så föll från himmelen - för att använda det till utsugning av andra.

Ja, självfallet! Ty varje högsinnad människa fordrar på förhand, att man skall dräpa honom, om han någonsin blir en orm, att man stöter dolken i hjärtat på honom, om han någonsin intar en avsatt tyranns plats.

## VII.

Hittills ha vi ständigt sysselsatt oss med människans medvetna, överlagda handlingar (de, som vi ha reda på, när vi göra dem). Men vid sidan av de medvetna ha vi de omedvetna, omfattande ett oändligt mycket större område, vilka förut allt för mycket blivit förbisedda. Det kan vara tillräckligt att iakttaga det sätt, på vilket vi klä på oss på morgonen, hur vi försöka att knäppa en knapp, som vi veta, att vi förlorat dagen förut, eller hur vi föra handen för att gripa ett föremål, vilket vi själva satt undan, för att få ett begrepp om detta omedvetna liv och förstå dess stora betydelse i vår tillvaro.

De tre fjärdedelarna av våra förhållanden till varandra levas i detta omedvetna liv. Vårt sätt att tala, le eller rynka ögonbrynen, det sätt varpå vi bli hetsiga i diskussionen eller förbli lugna - allt detta göra vi oöverlagt och av vana, antingen vi ärvt den från våra mänskliga förfäder eller våra för-mänskliga (lägg bara märke till likheten i uttrycket mellan människa och djur, när båda äro rasande), eller den är självförvärvat, med vilja eller omedvetet.

Det sätt, varpå vi uppföra oss mot andra, övergår således till vana och den människa, som fullkomligast förvärvat sig *moraliska vanor*, blir naturligtvis överlägsen den kristne, som säger sig alltid drivas av djävulen till det onda och bara kan undkomma genom att föreställa sig helvetets plåga och paradiset glädje.

Men att förneka moralprincipen, därför att kyrkan och lagen ha missbrukat den, det skulle vara lika oförnuftigt som att förklara, att man aldrig vill tvätta sig, att man vill äta svinkött med trikiner, och att man inte vill veta något av gemensamhetsegendom av grundegendomen, därför att koranen föreskriver, att man skall tvätta sig var dag, därför att hygienikern Moses förbjöd hebreerna att äta svinkött, eller därför att Charitatet (ett tillägg till koranen) påbjuder, att varje jordstycke, som i tre år legat obrukat, återgår till stammen.

Vad är för övrigt denna princip: att handla mot andra som du vill att andra skola handla mot dig - annat än just jämlikhetens princip, anarkismens grundväsen? Och hur kan man betrakta sig som anarkist utan att tillämpa den?

Vi vilja icke vara regerade. Men förklara vi icke därmed, att vi icke vilja härska över någon? Vi vilja icke bli bedragna, vi vilja, att man alltid skall säga oss sanningen. Men förklara vi icke därmed själva, att vi aldrig vilja bedraga någon utan förplikta oss att alltid säga sanningen, intet annat än sanningen och hela sanningen? Vi önska icke att bli bestulna på frukterna av vårt arbete. Men förklara vi icke därmed, att vi icke vilja förgripa oss på frukterna av andras arbete? Med vad rätt kräva vi, att man skall handla mot oss på ett visst sätt, om vi förbehålla oss rätten att handla på ett helt annat sätt mot andra? Skulle vi tillfälligtvis vara detta kirgisernas "vita ben", som kan behandla andra precis efter gottfinnande? Vår blotta jämlikhetskänsla reser sig upp mot något sådant.

Jämlikheten i de ömsesidiga förhållandena och den därav nödvändigtvis följande solidariteten, det är djurvärldens mäktigaste vapen i kampen för tillvaron. Och jämlikhet är rättfärdighet. När vi förklara oss vara anarkister, förkunna vi på förhand, att vi ge avkall på att behandla andra, som vi icke önska bli behandlade; att vi icke längre vilja finna oss i det samhällstillstånd, som tillåter en del människor att bruka sin kraft eller list eller duglighet på ett sätt som bär oss emot. Men jämlikhet i allt, vilket är ensbetydande med rättfärdighet, det är just anarkismens väsen. Det är icke bara lagen, religionen och auktoriteten, denna abstrakta treenighet, som vi förklara krig. Som anarkister förklara vi krig mot hela det hav av list, svek, utsugning, moralisk förruttnelse - kort sagt samhällsmissförhållandena - som man satt i högsätet. Det är den undertryckte, den bedragne, den utsugne, den prostituerade etc., som sårar vår jämlikhetskänsla. Det är i jämlikhetens namn, som vi varken vilja veta av prostituerade, bedragna eller regeringsförtryckta.

Man kommer måhända att säga, och man har ibland sagt: "Men när du anser, att du alltid bör handla mot andra så, som du skulle önska andra skulle handla mot dig, vilken rätt har du då att under någon som helst omständighet bruka våld?" Med vad rätt kan man då ställa upp kanoner mot vilda folk eller

orättfärdigheten. Och ju mera du av omständigheterna, av din omgivning eller av styrkan i ditt eget sinne och din egen känsla *vänjer* dig att handla i den riktning, som din tanke och inbillningskraft driver dig - desto mera kommer denna moralkänsla att växa i dig, desto mera kommer den att bli en *sedvana*.

Det är detta Adam Smith utvecklar med ett överflöd av exempel. Han var ung, då han skrev denna bok, som står oändligt högt över hans ålderdoms arbete "Samhällets välstånd". Fri från varje religiös fördom, sökte han förklaringen till moarlen i det mänskliga väsendets naturförhållande, och det är därför prästslänget med och utan prästkappa har tigit ihjäl denna bok.

Adam Smiths enda fel är, att han icke förstod, att samma medkänsla, när den övergått till sedvanetillstånd, också finns hos djuren på samma sätt som hos människan.

Hur illa det än blir upptaget av dem, som göra Darwins lära populär och allmänfattlig, men som förbise allt det hos honom, som han inte lånat hos Malthus, så är dock känslan av ömsesidig sammanhållning det förhärskande draget i alla de djurs liv, vilka leva i samhällen. Örnen hugger i sig sparven, vargen förtär gnagarna, men örnen och vargen hjälpa varandra sinsemellan under jakten och sparvarna och åkerrättorna sluta sig så väl samman mot rovdjuren, att bara de otympligaste bli knipna.

När vi studera djurvärlden och försöka göra klart för oss den kamp för tillvaron, som varje levande väsen för mot ogynnsamma omständigheter och mot sina fiender, så skola vi komma till förståelse av, att ju mera utvecklad känslan för sammanhållning är i ett djursamhälle, och ju mera denna känsla övergått till sedvanetillstånd - desto större utsikt har detta djursamhälle att leva vidare och att segerrikt utgå ur kampen mot vidriga naturförhållanden och mot fienderna. Ju mera varje enskild medlem av detta djursamhälle är medveten därom, desto mera utvecklar sig hos dem alla dessa egenskaper, som äro de förnämsta oraskerna till segern och till varje framåtskridande - modet på den ena sidan, och den enskildes fria initiativ på den andra sidan. Och i motsättning härtill - ju mera ett eller annat djursamhälle eller en eller annan djurflock, förlorar denna känsla för sammanhållning (vilket händer som följd av en särskilt stor olycka eller som följd av ett sällsynt överflöd på näring), desto mera förminskas de andra orsakerna till framsteget - modet och det personliga initiativet; de försvinna slutligen och samhället förfaller, dukar under för sina fiender. Utan ömsesidig tillit är ingen kamp möjlig. Finns icke mod, så finns heller icke initiativ. Finns det ingen sammanhållning, så blir det ingen seger. Då är nederlaget visst.

Vi skola en gång komma tillbaka till detta ämne och vi skola med ett överflöd av bevis ådagalägga, hur i djur- och människovärlden lagen om ömsesidig hjälp är framåtskridandets lag, och hur den ömsesidiga hjälpen, lika väl som modet och varje enskilds initiativ, garanterar den art segern, som bäst förstår att öva den ömsesidiga hjälpen. För ögonblicket är det tillräckligt att påpeka detta drag. Läsaren förstår hela betydelsen av detta med hänsyn till det spörsmål, som sysselsätter oss.

Föreställer man sig nu denna känsla för sammanhållning, som verkat genom miljoner generationer, vilka följt efter varandra ända från den första ofullständiga grodd, tills djurarter uppträdde på jorden, föreställer man sig hur denna känsla småningom blev till sedvana och fortsattes genom arv från den allra enklaste mikroskopiska organism fram till insekterna, kräldjuren, däggdjuren och människan, så skall man också förstå upprinnelsen till den sedvanliga känsla, vilken liksom födan är en *nödvändighet* för djuren.

För att inte gå ännu längre tillbaka är detta upprinnelsen till den sedliga känslan. Vi ha nödgats att vara utomordentligt kortfattade för att kunna sammantränga detta stora spörsmål på några få små sidor, men det nämnda är redan tillräckligt. Moralen är inte något som beror på den enskildes godtyckliga känsla. Utan detta sammanhang mellan den enskilde och släktet, skulle djurriket aldrig ha utvecklats sig eller nått fullkomning. Det mest framskridna väsendet på jorden skulle fortfarande ha varit en av dessa små klumpar, som simma i vattnet och näppeligen kunna ses genom mikroskopet. Om överhuvudtaget ens de varit till, ty är icke redan den första samling celler en frukt av sammanslutning under kamp?

## VI.

Vi se således, att man genom att studera djurens samhällen - icke som egenlyttiga näringsidkare utan som förnuftiga iakttagare - kommer att få bekräftat, att regeln: "Handla mot andra så, som du önskar, att andra skulle ha handlat mot dig under motsvarande omständigheter!" den återfinnes överallt, där det finns samhällen.

Och när man på närmare håll studerar utvecklingen i djurens värld, upptäcker man (med zoologen Kessler och ekonomen Tjernysjevskij), att denna princip, återgiven med ett enda ord, solidaritet, har haft en oändligt större betydelse i djurens utveckling än de handlingar, som kunna ha varit orsakade av kampen mellan enskilda individer för uppnåendet av personlig fördel.

Det är klart, man skall finna, att solidariteten har haft ännu större betydelse i det mänskliga samhället.

Redan aporna, de som stå högst på djurens skala, erbjuda de mest slående tillfällen till påvisandet av solidarisk sammanhållning. Människan har tagit ytterligare ett steg på denna väg, och endast detta bidrager till att bevara hennes skröpliga släkte och utveckla hennes förstånd, trots alla de hinder, som naturen lagt i hennes väg.

När man studerar de utvecklade folkraser, som ända till nu blivit stående på stenålderns ståndpunkt, så finner man i deras små samhällen, att solidaritet övas i största utsträckning mot alla medlemmar av stammen.

Det är därför denna känsla, detta utövande av ömsesidig solidaritet aldrig upphör, icke ens i historiens mörkaste tider. Även när övergående förhållanden, som förtryck, trældom och utsugning, göra sig gällande och lägga hinder för den solidariska sammanhållningens princip att ta sig uttryck, bevaras dock denna princip i den stora mängdens medvetande, och detta så klart, att det leder till en resning mot de dåliga institutionerna, leder till revolution. Utan detta måste det mänskliga samhället gå under.

För det oerhörda flertalet av människor blir denna känsla, och måste så bli, som en förvärvat vana, en princip som alltid ligger i sinnet, även om den ofta misskännes i handling.

Det är hela den tillryggalagda utvecklingen i djurvärlden, som talar i oss. Och den är lång, oerhört lång: den räknar hundratals av miljoner år.

Även om vi skulle vilja befria oss från det, så kunna vi inte. Det skulle vara lättare för människan att vänja sig vid att gå på fyra ben än att befria sig från den sedliga känslan. Den går i djurlivets utveckling längre tillbaka i tiden än människans upprätta ställning. Det sedliga sinnet hos oss är en naturegenskap precis som luktsinnet och känseln.

Vad lagen och religionen angår, vilka också förkunnat denna moralkänsla, så veta vi, att de gjort det för att maskera sina fina förordningar, som gynna erövrares, utsugarens och prästens. Hur skulle de utan denna princip, vars rättfärdighet är allmänt erkänd kunna fått sitt grepp över sinnena?

De gömde sig under denna princip, precis som myndigheterna, vilka också lyckades pressa sig fram genom att ge sig sken av att beskydda de svaga mot de starka.

När mänskligheten kastar lagen, religionen och överheten överbord, tar den åter i besittning den moralprincip, som den låtit beröva sig, för att underkasta den kritik och rensa den från de förfalskningar, med vilka prästen, domaren och myndigheterna ha förgiftat den och fortsatt att förgifta den.